

Cik smaga ir valdes locekļu atbildības nasta?

Oktobrī norisinājās jau astotā ikgadējā profesionālā konference „Juridiskie aspekti biznesā” („Justīcija 2017”).

Viens no konferencē iztirzātajiem jautājumiem bija uzņēmuma valdes locekļu atbildība, ko prezentēja zvērinātu advokātu biroja *Sorainen* zvērināts advokāts **Jānis Bite**. Savukārt nianses, kas jāņem vērā, pieņemot darbā ārvalstniekus (tai skaitā valdes locekļus), apskatīja zvērinātu advokātu biroja *Eversheds Sutherland Bitāns* vecākais partneris, zvērināts advokāts **Māris Vainovskis** un *Eversheds Sutherland Bitāns* juriste **Ingrīda Misiņa**.

Valdei jābūt kā rūpīgam saimniekam

Saskaņā ar Komerclikumu kapitālsabiedrības dalībnieki (personas, kas nodrošina kapitālsabiedrības kapitālu un pretendē uz tās peļņu) ir juridiski nošķirti no pašas kapitālsabiedrības un tās valdes, kas praksē vada uzņēmuma darbību. Komerclikums piešķir valdei ļoti plašas pilnvaras komercdarbības vadībai, attiecībā uz trešajām personām tās ir gandrīz neierobežotas. Šāda situācija rada risku, ka valdes pilnvaras reizēm var tikt izmantotas ne tiem mērķiem, kam tās deleģētas, piemēram, savtīgos nolūkos. Rodas situācijas, kad kapitālsabiedrības dalībnieku kopuma intereses un kapitālsabiedrības valdes intereses nesakrīt. Valdes atbildības nosacījumi, kas pamatā reglamentēti Komerclikumā, ir radīti, lai šo risku mazinātu.

Viens no pamata principiem, ko valdes darbībai uzliek Komerclikums, – valdei savi pienākumi jāpilda kā krietnam un rūpīgam saimniekam, un, ja tā rīkojusies veidā, kas tam neatbilst, tad valdei jāatlīdzina komercsabiedrībai radītie zaudējumi. Tas nozīmē, ka, lai tiesā konstatētu, ka iestājusies valdes atbildība, ir jābūt četriem priekšnoteikumiem:

- 1) komercsabiedrībai nodarīti zaudējumi;
- 2) valdes rīcība vai bezdarbība;
- 3) cēloniska sakarība starp valdes rīcību vai bezdarbību un komercsabiedrības zaudējumiem;
- 4) valdes rīcības vai bezdarbības neatbilstība krietnam un rūpīgam saimnieka mērauklai.

Pirmie trīs priekšnoteikumi tiesā ir jāpierāda prasītājam. Ceturtais aspekts savukārt ir pieņēmums pēc noklusējuma, kas valdei tiesā jāatspēko. Tātad šajā gadījumā darbojas apgrieztais pierādīšanas princips – situācijā, kad ir nodarīti zaudējumi un konstatēta sakarība starp tiem un valdes rīcību (vai tās trūkumu), tiek iepriekšpieņemts, ka valde nav rīkojusies kā krietns un rūpīgs saimnieks; līdz ar to prasītājam tas tiesā nav jāpierāda, bet gan valdei jāpierāda pretējais.

Krietna un rūpīga saimnieka jēdziens gan nebūt nav tik pašsaprotams. Latvijas tiesību normās tas nav skaidri definēts. Taču tiesu prakse šajā jomā arvien uzkrājas, turklāt konceptuāli līdzīgi jēdzieni tiek lietoti tiesību normās arī vairākumā attīstīto valstu, līdz ar to iespējams atsaukties arī uz ārvalstu precedentiem.

Zvērinātu advokātu biroja *Sorainen* zvērināts advokāts Jānis Bite uzskata, ka krietna un rūpīga saimnieka jēdziens pamatā aptver trīs vispārīgus pienākumus. **Pirmais ir pienākums pielietot spējas.** Lai arī Komerclikums valdes locekļa amatu nesaista ar noteiktām profesionālajām īpašībām, **no brīža, kad valdes loceklis tiek ievēlēts amatā, no viņa tiek sagaidīts noteikts kompetences un spēju minimums, kāds valdes loceklim ir objektīvi nepieciešams konkrētajā komercdarbības jomā.** Līdz ar to valdes loceklis nevar aizbildināties, ka šādas lietas nav zinājis vai sapratis. Piemēram, ja kapitālsabiedrība nodarbojas ar starptautisko tirdzniecību, no valdes locekļa tiek sagaidīts, ka tas pārzina starptautiskos tirdzniecības noteikumus (kā „Incoterms”) un to, kādas sekas komercsabiedrībai var radīt šo noteikumu iekļaušana līgumā. Ja valdes locekļa rīcība liecina par spēju vai kompetences trūkumu, kas komercsabiedrībai radījis zaudējumus, ir pamats runāt par valdes atbildību.

Otrs pienākums – ievērot rūpību. Tas raksturo veidu, kādā valde realizē savas pilnvaras. Valdes loceklim jābūt tik rūpīgam, cik tas ir objektīvi nepieciešams konkrētajā nozarē, un viņš nevar aizbildināties ar subjektīvām rakstura īpašībām (piemēram, „es esmu neuzmanīgs cilvēks”). Šādas atrunas no atbildības neatbrīvos. **Rūpības jēdziens ietver arī to, ka valdes loceklim, pieņemot kādu lēmumu, allaž jāizvērtē visi šī lēmuma plusi un mīnusi.**

Trešais pienākums – lojalitāte. Tas nozīmē, ka valdei savas pilnvaras vienmēr jārealizē labā ticībā un komercsabiedrības vislabākajās interesēs. Tas ietver pienākumu izvairīties no jebkādam interešu konflik-

Rūpības jēdziens ietver arī to, ka valdes loceklim, pieņemot kādu lēmumu, allaž jāizvērtē visi šī lēmuma plusi un mīnusi.

ta situācijām (piemēram, uzņēmuma iekšējās informācijas izmantošana savtīgos nolūkos), pienākumu ievērot ierobežojumus, kas noteikti uzņēmuma statūtos vai dalībnieku sapulces lēmumos, aizliegumu slēgt darījumus ar saistītajām personām u.c. Komerclikums paredz arī konkrētus interešu konflikta gadījumus, kādos valdes loceklis nedrīkst atrasties, piemēram, konkurences aizliegumu (valdes loceklis nedrīkst savā vai trešās personas vārdā vai labā slēgt darījumus viņa pārstāvētā uzņēmuma komercdarbības jomā, tāpat nedrīkst būt par valdes locekli citā kapitālsabiedrībā, kas darbojas konkurējošā jomā).

Valdes atbildība ir solidāra, tāpēc prasību par zaudējumu piedziņu var celt pret jebkuru no valdes locekļiem. Izņēmums, **kuru atzīst arī Latvijas tiesu prakse, ir gadījumā, ja valde ir sadalījusi atbildības jomas. Ja zaudējumi ir nodarīti konkrētā atbildības jomā, tad pie atbildības var saukt tikai to valdes locekli, kurš atbild par šo jomu.** Tāpat prasību iespējams celt arī pret bijušajiem komercsabiedrības valdes locekļiem. Valdes loceklis nevar izvairīties no atbildības, vienkārši atkāpjoties no amata.

Kā rīkoties valdes loceklim, kurš nepiekrīt kādam valdes lēmumam? Vai arī uz viņu attieksies solidārā atbildība par šāda lēmuma sekām? J. Bite skaidro, ka gadījumā, ja valdes loceklim ir šaubas par kāda darījuma izdevīgumu un atbilstību komercsabiedrības interesēm, viņam savs viedoklis ir jāaizstāv un tam jābūt fiksētam valdes sēdes protokolā, kur tiek pieņemts konkrētais lēmums. Tāpat valdes loceklis, protams, valdes sēdē var balsot pret šādu lēmumu.

Prasītājs par zaudējumu piedziņu ir pati komercsabiedrība, taču var atšķirties, pēc kura iniciatīvas tas notiek. Parasti tas ir komercsabiedrības dalībnieku vairākums, kas pieņem šādu lēmumu dalībnieku sapulcē (ar 50% + vienu balsi). Taču Komerclikums piešķir tiesības celt prasību arī komercsabiedrības mazākumam – tam pietiek ar balsīm, kas pārstāv vien 5% no uzņēmuma pamatkapitāla. Tāpat saskaņā ar Komerclikumu prasību var iniciēt arī uzņēmuma kreditori, taču tikai izņēmuma gadījumos (ja pati komercsabiedrība ir atteikusies no prasības pret vainīgo personu; ja ir noslēgts iz-

Jānis Bite,
zvērīnātu
advokātu
biroja
Sorainen
zvērīnāts
advokāts

līgums; ja zaudējums nodarīts, pildot dalībnieku sapulces vai padomes lēmumu). Prasību var celt arī pati komercsabiedrības valde vai padome (sabiedrības vārdā), taču tikai gadījumos, kad ir runa par konkurences aizlieguma pārkāpumu vai aizlieguma slēgt darījumus ar saistītām personām pārkāpumu.

Noilguma termiņš prasībām pret valdi ir pieci gadi, taču **izņēmums ir konkurences aizlieguma pārkāpuma gadījumā – tad noilgums ir trīs mēneši, kopš pārējie valdes vai padomes locekļi ir uzzinājuši par pārkāpumu** (taču vienlaikus paliek spēkā kopējais atbildības noilguma ierobežojums, tātad ne vairāk kā piecus gadus kopš pārkāpuma izdarīšanas dienas).

Riska mazināšanas stratēģijas

Kā uzņēmuma valde var rīkoties, lai samazinātu savu atbildības risku? Šeit svarīgi atcerēties, ka no valdes nevar prasīt atbildību par to, kas biznesā radies dabiski, jo komercdarbība ir saistīta ar risku un zaudējumiem. Valdes atbildība var iestāties tikai tad, ja tās rīcība nav atbildusi krietna un rūpīga saimnieka standartam. Eksistē dažādi veidi, kā valde var mēģināt atbildības risku mazināt. Pirmkārt, būtu jārikojas tā, lai nevarētu rasties šaubas par šīs rīcības atbilstību krietnā un rūpīgā saimnieka mērauklai – te noderētu ieviest **kvalitātes standartus lēmumu izpētes un pieņemšanas procesam, fiksēt lēmumu pieņemšanas procesa gaitu.** Šāda prakse atvieglos valdei pierādīšanas pienākumu iespējamās tiesvedības gadījumā. Tāpat valdei ir iespēja pirms plānotā darījuma prasīt tam dalībnieku sapulces apstiprinājumu. Šādā situācijā Komerclikums valdi atbrīvo no atbildības (vai vismaz ievērojami to samazina), nosakot, ka **valde neatbild par sabiedrībai nodarītiem zaudējumiem, ja tie radušies, istenojot rīcību, ko apstiprinājusi dalībnieku sapulce.** Arī situācijā, kad zaudējumi jau ir nodarīti, valde var mēģināt prasīt dalībnieku sapulcei, lai tā ratificē rīcību, kuras rezultātā radušies šie zaudējumi. Šajā situācijā valdei ir detalizēti jāatklāj nodarītie zaudējumi un to izdarīšanas apstākļi. Nav iespējams, ka dalībnieku sapulce vienkārši atbrīvo valdi no atbildības par „jebko, kas noticis līdz

KOMERC-
TIESĪBAS

► šim”. Atbilstoši Komerclikumam dalībnieku sapulce var atbrīvot valdi no atbildības, pieņemot lēmumu noslēgt izlīgumu ar konkrētiem valdes locekļiem.

Pēdējie divi atbildības mazināšanas veidi gan neizslēdz atbildības risku pilnībā, jo atbilstoši Komerclikumam dalībnieku mazākums (minētie pieci procenti pamatkapitāla) jebkurā gadījumā saglabā tiesības iniciēt prasību pret sabiedrības valdi – arī tad, ja dalībnieku sapulce pieņēmusi lēmumu atbrīvot valdi no atbildības par zaudējumiem pēc to rašanās (šīs tiesības mazākumam nebūs situācijā, kad valde rīkojusies saskaņā ar dalībnieku sapulces lēmumu pirms zaudējumu rašanās). Tāpat arī kreditori, ja tie nevar panākt sava prasījuma apmierināšanu no uzņēmuma, gada laikā no sprieduma spēkā stāšanās dienas saglabā tiesības celt prasību pret komercsabiedrības valdi (neatkarīgi no tā, ko lēmusi dalībnieku sapulce).

Jāatceras, ka arī citās situācijās pastāv teorētisks un praktisks pamats prasīt atbildību no uzņēmuma valdes. Komerclikumā paredzēti vairāki pienākumi, kas jāpilda valdes locekļiem, un tāpat arī atbildība, kas iestājas, ja šis pienākums netiek pildīts. Piemēram, Komerclikums nosaka, ka **valde atbild par sabiedrības daļu pircējiem un pārdevējiem nodarītajiem zaudējumiem, kas rodas, neievērojot dalībnieku reģistrēšanas noteikumus**. Savu atbildības daļu valdes locekļiem uzliek arī Koncernu likums, kurš nosaka, ka valdošās sabiedrības valdes locekļi atbild ne tikai pret valdošo sabiedrību (kā tas loģiski izriet no Komerclikuma), bet viņu atbildība var iestāties arī pret atkarīgo sabiedrību. Tas ir gadījums, kad valdošais uzņēmums ir devis norādījumus atkarīgajai komercsabiedrībai slēgt tai neizdevīgus darījumus, kuru rezultātā ir nodarīti zaudējumi.

Arī nesenie grozījumi Maksātspējas likumā paredz potenciālu atbildības risku valdes locekļiem. Situācijā, kad komercsabiedrība ir maksātspējīga un maksātspējas administratoram netiek nodoti uzņēmuma grāmatvedības dati vai arī ja šie dati nav tādā stāvoklī, ka administrators var gūt skaidru priekšstatu par sabiedrības darījumiem vai tās mantas stāvokli iepriekšējā pusgada periodā, valdes locekli var saukt pie atbildības par zaudējumiem. Zaudējumi šajā gadījumā ir visi kreditoru prasījumi, kurus nenosedz komercsabiedrības manta. „Tas ir diezgan drakonisks regulējums, kas paredz atkāpšanos no ierobežotās atbildības principa, kas noteikts Komerclikumā,” vērtē J. Bite.

Saskaņā ar Civillikumu valdes locekļi nav atbrīvoti arī no vispārējās civiltiesiskās atbildības. Šajā gadījumā tas gan vairāk var skart valdes locekļa privāto darbību, nevis viņa kā komercsabiedrības valdes pārstāvja rīcību. Tāpat valdes loceklim ir gan vispārējā administratīvā, gan vispārējā krimināltiesiskā atbildība. Piemēram, administratīvā atbildība var iestāties par dokumentu neiesniegšanu Valsts ieņēmumu dienestā, savukārt kriminālatbildība – par sabiedrības novešanu līdz maksātspējai.

Kas notiek ar uzņēmuma valdi tā pārdošanas gadījumā? Šis jautājums parasti ir risināms starp

pircēju un pārdevēju. Līgumā iespējams paredzēt vienošanos, ka pircējs apņemas izvirzīt prasības tikai pret pārdevēju, jo tieši pārdevējs sniedz garantijas. Šādā situācijā var iestrādāt mehānismu, ka valdes locekļi tiek pasargāti no jaunā īpašnieka prasījumiem, protams, izņemot apzinātas krāpšanas gadījumus.

Uzņēmuma īpašniekam ar valdi vispiemērotāk būtu slēgt pilnvarojuma, nevis darba līgumu, jo valdes un īpašnieku attiecības nav darba attiecības. Tomēr kā rīkoties, ja valdes locekļi vēlas noteiktas sociālās garantijas, piemēram, atvaļinājumu? „Skaidrs, ka jebkuram cilvēkam ir nepieciešams atvaļinājums, tomēr jāņem vērā, ka valdes loceklim pienākumi var rasties visu laiku, kad vien komercsabiedrības intereses to prasa. Pretējā gadījumā var būt jautājums par valdes atbildību,” norāda J. Bite.

Ārvalstnieku nodarbināšana

Par to, kā uzņēmumā nodarbināt ārvalstu speciālistus, konferencē runāja zvērināts advokāts Māris Vainovskis un juriste Ingrīda Misiņa no zvērinātu advokātu biroja *Eversheds Sutherland Bitāns*.

Viens no pirmajiem jautājumiem, kas nonāk redzeslokā, uzsākot sadarbību ar ārvalstu speciālistiem, ir – kādā veidā vislabāk noformēt profesionālās attiecības? Viens no būtiskākajiem kritērijiem, kas jāņem vērā, protams, ir plānotais darba attiecību ilgums. Var būt situācija, kad ārvalstnieks veic darba pienākumus nenoteiktu laiku, taču, ja viņš darbu veic noteiktu laiku vai arī tiek pieņemts noteikta darba veikšanai, tad piemērotākais būs darba līgums uz noteiktu laiku vai arī uzņēmuma līgums.

Ja ārvalstnieks ir uzņēmuma valdes locekļis, tad slēdzams pilnvarojuma līgums. Šādā situācijā nepieciešams arī uzņēmuma dalībnieku sapulces lēmums, ar kuru valdes locekli ieceļ amatā, nosaka amata termiņu un atlīdzības apmēru. „Tā ir būtiska lieta, kas, protams, attiecas ne tikai uz ārvalstniekiem – darba samaksu valdes locekļi pats sev noteikt nevar, tas ir jānosaka ar dalībnieku sapulces lēmumu,” uzsver M. Vainovskis. Ja ārvalstnieks – valdes locekļis – ir no Eiropas Savienības valstīm, ar dalībnieku sapulces lēmumu un pilnvarojuma līgumu būs pietiekami, taču, ja ārzemnieks ir no valstīm ārpus Eiropas Savienības, nepieciešami papildu dokumenti, lai nokārtotu uzturēšanās atļauju.

Kādā valodā būtu jābūt līgumam, kas tiek slēgts ar ārvalstnieku? Saskaņā ar Latvijas normatīvajiem aktiem grāmatvedības uzskaitē Latvijā jābūt valsts valodā, taču ko darīt, ja ārvalstnieks latviešu valodu vēl nav apguvis? Viens variants būtu sastādīt līguma eksemplārus divās valodās – latviešu valodā un angļu (vai citā ārvalstniekam saprotamajā) valodā. Taču līgums var tikt noslēgts arī tikai svešvalodā, vienīgi šādā gadījumā grāmatvedības uzskaites mērķiem jānodrošina tā tulkojums latviski.

No korporatīvās pārvaldības aspekta sarežģījumi (īpaši, ja valdes locekļi ir ārvalstnieki) var rasties, ja kāds no valdes locekļiem nevar ierasties uz valdes sēdi klātienē. Tad iespējams izlīdzēties ar

Ingrīda Misiņa, zvērinātu advokātu biroja Eversheds Sutherland Bītāns juriste

konferences zvanu, taču, lai konferences režīmā noritosa valdes sēde būtu ar tiesisku spēku, ir svarīgi, lai valdes locekļu izteikumus tajā visi varētu fiksēt vienlaikus. Tad valdes sēdes protokolu būs iespējams sastādīt, ja visi valdes locekļi neatrodas vienā telpā. Jāņem vērā, ka valdes locekļa ievēlēšanas gadījumā nepieciešams arī sēdes vadītāja notariāli apstiprināts paraksts.

Ja uzņēmuma valdē ir ārvalstnieks, diezgan izplatīta prakse ir veikt viņa atbildības apdrošināšanu, jo ārzemnieks nevar uzreiz orientēties visos Latvijas normatīvajos aktos. Taču Latvijā valdes locekļu atbildības apdrošināšana joprojām ir salīdzinoši maz izplatīta. Šādai apdrošināšanai raksturīga polišu noteikumu pielāgošana katram klientam un individuāla pieeja, kā arī prasība katram uzņēmumam sniegt detalizētu informāciju par uzņēmējdarbību. Apdrošināšanas polises izmaksas parasti sedz uzņēmums, un polise atlīdzina zaudējumus, kas var rasties atbildīgo amatpersonu pienākumu neizpildes, nevērības, neuzmanības, kļūdas vai maldinoša apgalvojuma rezultātā viņu pilnvaru un pienākumu ietvaros.

Ārvalstnieku nodarbināšanai ir sava specifika arī nodokļu maksāšanas kārtībā. Eiropas Parlamenta un Padomes 2004. gada 29. aprīļa regula (EK) Nr. 883/2004 „Par sociālās nodrošināšanas sistēmu koordinēšanu” nosaka konkrētas pienākumu kategorijas, kuras, izpildot citā dalībvalstī, ārvalstniekam nepieciešams saņemt „A1” sertifikātu („Sertifikāts par sociālā nodrošinājuma tiesību aktiem, kas piemērojami sertifikāta saņēmējam”). Ja šāds sertifikāts ir saņemts, tas ir iesniedzams darba devējam. Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas par ārvalstnieku ir maksājamas saskaņā ar „A1” sertifikātā noteikto, piemēram, sertifikāts var paredzēt, ka ārvalstnieks pats maksā sociālās iemaksas savā pilsonības valstī. Šāda kārtība attiecas tikai uz Eiropas Savienības un Eiropas ekonomiskās zonas, kā arī Šveices pilsoņiem, bet citu valstu pilsoņiem „A1” sertifikāts nav piemērojams.

Māris Vainovskis, zvērinātu advokātu biroja Eversheds Sutherland Bītāns vecākais partneris, zvērināts advokāts

Šādā gadījumā sociālās apdrošināšanas iemaksu kārtība varētu būt meklējama starpvalstu līgumos. Savukārt, ja ārvalstniekam ir rezidences apliecība, iedzīvotāju ienākuma nodoklis maksājams viņa pilsonības valstī, nevis Latvijā.

Niansēta var izvērsties arī uzturēšanās atļaujas saņemšanas procedūra ārvalstniekam no trešajām valstīm (dzīvojošam ārpus Eiropas Savienības, Eiropas ekonomiskās zonas un Šveices). **Lai nodarbinātu ārvalstnieku no trešajām valstīm Latvijā, uzņēmumam vispirms konkrētā brīvā vakance jāpiesaka Nodarbinātības valsts aģentūrā**, un iesniegt pieteikumu uzturēšanās atļaujai var tikai tad, ja vakance bijusi brīva vismaz mēnesi. Tātad process jāplāno laikus, jo uzreiz pieņemt darbā ārzemnieku nevarēs. Ja ārvalstnieks uzturēsies Latvijā līdz 90 dienām, tad darba uzsākšanai pietiek arī ar vīzu ar tiesībām uz nodarbinātību, bet, ja darba attiecības būs ilglaicīgākas, tad jāsaņem uzturēšanās atļauja.

„Uzsākot uzturēšanās atļaujas saņemšanas procedūru, ir jāņem vērā nianse, kam būs jāpievērš pastiprināta uzmanība,” brīdina I. Misiņa. Pirmkārt, nav īsti skaidrs, kas tiek uzskatīts par dokumentu, kas apliecina ārvalstnieka dzīvesvietu. Vai tam pietikt ar īres līgumu? Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes ieskatā šādam līgumam jāsaturs atsauce, ka dzīvokļa īpašnieks atļauj personai deklarēties savā īpašumā, taču likumā šāda prasība nav noteikta.

Krietni vienkāršāk ir uzsākt darbu Eiropas Savienības un Eiropas ekonomiskās zonas, kā arī Šveices pilsoņiem, kuriem uzturēšanās atļauja nav nepieciešama. Šajā gadījumā tikai jāierodas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldē un jāpiesaka personas reģistrācijas apliecība. Īpašs regulējums paredzēts arī augsti kvalificētiem speciālistiem (kas saņēmuši „Zilo karti”) – šāda persona var lūgt dokumentus izskatīt krietni ātrāk (desmit, nevis trīsdesmit darba dienās). Tāpat pēc darba attiecību beigām šiem speciālistiem nav uzreiz jāpamet valsts, bet ir doti trīs mēneši laika jauna darba meklēšanai.

**KOMERC-
TIESĪBAS**

Ikars Kubliņš,
portāla **Plz.lv**
redaktors